

KENT EFSANELERİ “ZAMAN ELBİSESİNİ GİYMİŞ” ANLATILAR MIDIR?

Are Urban Legends Narratives that wear the clothes of time?

Les légendes citadines mettent-elles les vêtements du temps?

Selcan GÜRÇAYIR*

ÖZET

Bu makalede, geçmişten geleceğe kültürel yapıdaki değişim, toplumların temel öğelerinden biri olan efsane bağlamında İşlevsel Kuram kullanılarak irdelenmiştir. Zaman değişse de, insanlar değişse de anlatılar neden köklerine daima bağlı kalmaktadırlar? Yoksa gelişim sadece bir aldatmaca mı?

Kültürel dönüşümde insanlar efsane olarak adlandırılan anlatıları zamana nasıl uyarladılar?

Anahtar Kelimeler

Kent efsaneleri, İkiz Kuleler, ilkel topluluk, çağdaş toplum ve zaman.

ABSTRACT

In this article, from past to future transformation of cultural structure has been viewed in the context of legend which is one of the basic elements of societies on the basis of Functionalist Theory. If the time changes, if the people change, why are narratives always stuck to their roots? Or else is development just a trick?

How have the people adjusted narratives that are called legends, to the concept of time?

Key Words

Urban legends, Twin Towers, primitive community, modern society and time.

Homo lingua olan yani konuşabilme ve iletişim kurabilme yetisine sahip olan insan, aynı zamanda Homo narrator'dur. Tanık olduğu, duyduğu olayları aktarabilme, hikâyeler uydurabilme ve bunları anlatabilme yeteneğine de sahiptir. Bu yetenek ilk insanlardan günümüz insanına kadar bütün insanların ortak özelliğidir. Çünkü günümüz insanı tamamen aynı olmasa da “ilkel” diye vasıflandırdığı insanlarla aynı iletişim şeklini kullanmaktadır. Bu çalışmada bir kent efsanesinden yola çıkılarak kent efsanelerinin tanımı problemine ve işlevlerine değinilerek pozitivist bir çağda halk arasında bunun gibi anlatıların neden hâlâ işlerliğini koruduğu tartışılacaktır.

Performansçılar “Hikâye etme eğilimi ve onu dinleme ihtiyacı, anlatıyı uygargarlık tarihi boyunca insanların doğal yoldaşı yapmıştır. Anlatılar kendilerini her-

hangi bir yöresel ve sosyal havaya uyarlayabilirler. Geçmişe dayalıdır ve önemlidir; ama, aynı zamanda yeni ve günceldirler.” (Eker vd. 2003; 91) diyerek halk anlatılarını anlatma ve dinleme işinin insanların ortak ihtiyacı olduğunu belirtmiş, anlatıları geçmişin ürünü olmaktan kurtarmış ve geçmişte yaratılan anlatıların dönüşerek yeni şekillerde karşımıza çıkabileceklerini göstermişlerdir. Bu anlatılardan biri de kent efsaneleridir. Kent efsaneleri de geleneksel diye vasıflandırılan efsanelerin değişerek, dönüşerek yeni şekillerde karşımıza çıkmış halidir.

Kent efsanelerinin tanımı J.H. Brunvard'ın editörlüğünü yaptığı An Encyclopedia of American Folklore'un “Urban Legend” maddesinde şöyle açıklanmıştır: “Kent efsaneleri; günümüzde gerçekleşen olaylarla ya da gerçekleştiği ileri sürülen olaylar ile ilgili, ironi ya da

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilimi Yüksek Lisans Öğrencisi

doğüstü güçlerle çevrili gerçekçi hikâyelerdir. Anlatanlar tarafından gerçek oldukları söylenir. Çağdaş halk anlatıları olmalarına rağmen geleneksel motifler de içerirler. İnsandan insana sözlü olarak aktarılırlar.” (members.fortune-city.com/cigdemkara)

Kent efsanelerinin yukarıdaki tanımı pek çok yönden eleştirilebilecek bir tanımdır. Nitekim Linda Degh “A Theoretical Consideration and Definition of The Legend in Contemporary Context” adlı makalesinde doğrudan bu tanımdan hareketle olmasa da kent efsaneleri üzerine yapılan buna benzer tanımların eksikliklerini irdeleyerek, kent efsanelerinin özellikleri üzerinde analizlerde bulunmuştur. Öncelikle bu efsanelerin başına “kent” ibaresinin eklenmesinin doğruluğunu tartışan Degh, “kent” ibaresinin bu efsaneleri diğer efsanelerden ayırmak için gösterilen bir çabanın ürünü mü olduğunu, yoksa halkbilimini köyden kente taşımamanın bir sonucu mu olduğunu şöyle belirtir: “Bu ayırım, halkbilimcilerin hâlâ kendilerini ve diğerlerini sadece eğitim-siz köylülerin (klasik halk) değil, herhangi bir bölgede herhangi bir halkın efsane oluşturduğuna ikna etme hissini mi ortaya çıkarmaktadır?”(III. Milletler Arası Folklor Kongresi Bildirileri 1986; 88) Makalesinin ilerleyen bölümlerinde Degh, bu efsanelerin kent çevrelerinde yaygın olmasına rağmen konularının geleneksel unsurlar barındırdığını gören bilim adamlarının “modern” kelimesini kullanmayı seçtiklerini belirtir. Çoğu bilim adamının da “modern” kelimesinde uzlaştıklarından bahseder.

1960’lardan önce, yani Performans Teorinin ortaya çıkmadığı dönemlerde efsane kelimesinin başına kent ibaresi eklenemezdi. Çünkü, halk, cahil ve okuma yazması olmayandı ve kentlerde yaşayanlar değil yeni folklorik ürünler yaratmak, var olan folklor ürünlerini de unuttuyordu. Performans kuramla beraber halk kavramının tanımlanmasındaki epistemolojik değişim bu tarz anlatılara

“kent efsanesi” adının konulmasında ve bu adın benimsenmesinde belirleyici olmuştur denilebilir.

Tanımlı ve adlandırılmasında çeşitli anlaşmazlıklar olan kent efsanelerinin özellikleri ve konuları şu şekilde sıralanabilir:

- *Gizemli bir biçimde ortaya çıkar ve çeşitli biçimlerde, kendiliğinden yayılırlar.*

- *Neşe ya da korku öğeleri içerirler. (Korku öğesini içeren kent efsaneleri, genellikle, toplumsal anlaşmaları ya da ah-lâk kurallarını küçümseyen kişilerin cezalandırılmasıyla ilgilidir.)*

- *İyi bir hikâye anlatımından oluşurlar.*

- *Her ne kadar, bir çoğu doğru olmasa da, doğru oldukları ileri sürülür. Çünkü kent efsaneleri genellikle “gerçek” bir olay üzerine kurulmuştur, “gerçekten sonra” yaşarlar, fakat “gerçeğin” belirli bir yönüyle ilgilenirler.” (members.fortune-city.com/cigdemkara/)*

Kent efsanelerinin konuları ise: “Suç, teknoloji, günümüzde gerçekleşen olaylar, cinsellik, eğitim (öğretmenler, okullar, öğrenciler vb.), hükümet, kutlamalar, festivaller, meslekler, yılbaşı, yeme-içme, eğlence yerleri, korku, gülünç olaylar, kayıp insan ya da şeyler, ünlü insanlar (spor, sinema, eğlence, siyaset dünyasından kişiler), düğün geceleri vb.” olarak belirtilebilir. (members.fortune-city.com/cigdemkara)

Kent efsanelerinin ilk ortaya çıktığı ve en yaygın olduğu ülke Amerika’dır. Amerika’nın geniş bir coğrafyaya sahip olmasının ve uzun yol şoförlerinin bu geniş coğrafyadaki yolculukları sırasında birbirlerine bazı anlatılar anlatmalarının bu sürecin doğmasına ve gelişmesine sebep olduğu söylenmektedir.

Modern insanın olağanüstülükler içeren anlatılara ihtiyaç duyması, bu tarz anlatılar oluşturması, bu anlatıları başkalarına anlatarak yayılmasını sağlaması insanlığın doğrusal olmayan bir çizgi üzerinde yürüdüğüne göstergelerinden

biridir. Eğer insanlık, doğrusal bir çizgi üzerinde ilerliyor olsaydı, mit, efsane, destan gibi anlatıları çoktan geride bırakmış olacaktı. Oysa ki bu tarz anlatılar biçim değiştirerek çağın ihtiyaçlarına göre şekillendirilerek yeniden karşımıza çıkmaktadır. Hatta biçim ve şekil değiştirmelerine rağmen bu anlatılar yoğun bir şekilde geleneksel unsurlar tarafından da etkilenmişlerdir. “İlkel” den uygar kaçınılmaz bir evrimin var olduğunu savunan evrimci antropologlar bu noktada yanılmaktadır: “*XIX. yüzyıl antropologlarının büyük bir çoğunluğu evrimci idiler. Onlar, insanlar arasındaki farkları sosyal/kültürel farklarla açıklıyorlar; kültürel farkların nedeni sorulduğunda, evrimci açıklamalara başvuruyorlardı. Evrimcilerin kimi (Spencer gibi), sürecin doğrusal; ötekiler ise paralel olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Evrimci Okul’un üyeleri, çeşitli toplumları evrim çizgisi veya merdiveni üzerinde farklı nokta ve basamaklara yerleştirmişlerdir. Onlara göre toplumlar ve insanlar, ulaşılmış buldukları evrim aşamaları değişik olduğu için birbirlerinden farklıdırlar.*” (Güvenç 2002; 78,79,80)

İnsanlar niçin masal, efsane, mit, destan gibi anlatılar yaratırlar? Antropologlar insanların masal, efsane, destan, mit gibi sanatsal ürünler yaratmalarının nedenini şöyle açıklarlar: “*Sanatsal faaliyetleri gerçekleştirmenin nedenleri hakkında antropologlar arasında farklı görüşler dile getirilmektedir. Bazı yazarlara göre sanatsal faaliyetleri gerçekleştirmemizin asıl nedeni hayat yeteneğimizi kullanmaya duyduğumuz ihtiyaçtır.*

Bazı yazarların ileri sürdüğü görüşe göre, sanatsal faaliyetlerde bulunmamızın altında yatan asıl sebep hayatta kalabilmek için sadece besinlere ve barınmaya değil, aynı zamanda aktif zihnin gelişmesine de ihtiyaç olmasıdır. Hayal gücümüzün özgür olmadığı durumlarda can sıkıntısı yaşanır. Bu sıkıntı, verim eksikliğine hatta ölüme bile sebep olur. Sanat hayal gücümüzü kullanabilmemiz için

gerekli imkân ve materyalleri bizlere sağlayarak hayatımızı sürdürmemize yardımcı olur. Bu düşünce yapısına göre sanat, sadece elit tabakanın zevkine hitap edip, küçük bir azınlığın takdiri ile değer kazanmanın ötesinde her insanın ihtiyaç duyduğu ve ortak olduğu sosyal bir faaliyettir.”(Haviland 2002; 438, 439, 440)

Her ne kadar Giovanni Sartori “Görmenin İktidarı -Homo Videns: Gören insan” adlı kitabında “Yaşadığımız yüzyıl, görüntünün ve görmenin iktidarıyla şekilleniyor. “Global köy”ün fotoğraf, televizyon, sinema, bilgisayar ve İnternet gibi en ışıklı teknolojik araçları, “homo sapiens (düşünen insan)”ın yerine “homo videns (gören insan)”ı inşa ediyor.” (Sartori 2004; 7) dese de içinde yaşadığımız çağ pozitivizmin yani akılcılığın ön planda olduğu bir çağdır. Çağın insanı eliyle tutmadığı gözüyle görmediği hiçbir şeye inanmama üzerine eğitimler almaktadır. Ancak Harry Potter, Yüzüklerin Efendisi, Ejderha Mızrağı Serisi, Karakılıç Üçlemesi gibi kitaplar, Matrix, Katil Kamyonlar, Chuky ve benzeri bilim kurgu filmleri yine çağın insanı tarafından okunmakta ve izlenmektedir. Bu tarz kitapların en çok okunanlar listesine girmesini, filmlerin gişe rekorları kırmasını yine çağın insanı sağlamaktadır. Bu perspektiften bakıldığında bu ürünler çağın masalları, efsaneleri ve mitleri sayılabilir.

Teknolojide “ilkelin” fersah fersah ilerisinde olan modern insan hâlâ “ilkelin” inandığı şeylere inanma ihtiyacı hissetmektedir. Bu konuda Alaeddin Şenel’in “Uygar toplumun geleneklerinin, geçmişinin neden bu kadar gerilere dayandığı ve nasıl bu kadar inatçı bir süreklilik gösterebildiği, bilim adamlarının kafasına takılan ikinci grup soruları oluşturmaktadır.” sözleri bu sorunların yaygınlığını göstermiştir. (Şenel 1995; 24)

Psikoloji “İçinde bulunduğumuz uygarlığı yaratmamız, daha önceki insanlardan daha zeki ya da daha yetenekli olduğumuzdan değil, daha çok şey öğrenmiş olduğumuzdandır.” (Yeşilyaprak 2004;

157) saptamasında bulunarak aslında geçmişte yaşayan insanlardan pek de farklı olmadığını ortaya koymuştur. Geçmişten günümüze insanların ürettiklerinde değişiklikler, gelişmeler ve ilerlemeler kaydedilmesine rağmen insanın temel ihtiyaçlarında değişimler olmamıştır. İlk insanlar da yiyecek, giyecek, barınacak yer, bir şeye inanma gereksinimleri duymuştur. Bugünkü insanların da benzer ihtiyaçları vardır. İlk insanlar doğadaki bitkilerle ya da avladıkları hayvanlarla beslenirken, günümüz insanları fabrikada üretilen yiyecek maddelerini bakkallardan, süper marketlerden almaktadırlar. Görüldüğü gibi ihtiyaçlar aynıdır, aslında verilen cevaplarda aynıdır ancak cevabın verilme şekillerinde farklılıklar bulunmaktadır. Olaya bu gözle baktığımızda çağın insanların neden efsanelere, mitlere, masallara, destanlara ihtiyaç duydıkları daha iyi anlaşılacaktır.

Kent efsaneleri de böyle ihtiyaçların doğurduğu ürünlerdendir. Şehir efsaneleriyle ilgili bir siteden alıntılıdığım aşağıdaki efsane modern insanın yarattığı efsanelerden birine örnektir. Efsane, Manhattan adasının ismini açıklayarak etiyo-lojik efsane karakteri gösterirken aynı zamanda 11 Eylül 2001'de İkiz Kulelerin yıkılışının "gerçek" nedenini de açıklamaktadır:

"İkiz Kuleler'in bulunduğu Manhattan adasının adı, beyaz adamın kıtaya gelişinden hemen sonra konmuş. Manhattan adası o zamanlarda avı bol, yemyeşil ve bereketli bir adaymış. Üzerinde de, şimdilerde adı sanı unutulmuş küçük bir kabile yaşıyormuş. Bu kabileden genç bir yerli bir gün ava çıkmış. O gün av o kadar bereketliymiş ki, Kızılderililerin genelde yapmadığı bir hatayı yapmış ve bir yerine iki ceylan avlamış. Avın heyecanıyla yaptığı bu hatayı anlayınca çok üzül-müş. Çünkü ihtiyacından fazlasını avla-yarak Ulu Manitu'yu gücendirdiğine inan-ıyormuş.

Üzüntü içinde yürürken, oraya yakın bir yerden yükselen bir kamp ateşi gör-

müş. Kampı kuranlar da, Amerika'ya Avrupa'dan zengin olmaya gelen iki kanun kaçağıymış. Adamlar çok sarhoşmuş. Genç Kızılderili, Manitu'yu kızdıran ceylanlardan birini hediye etmek amacıyla kampa yönelmiş.

Beyaz adamlar ise hiçbir şey avlayamadıklarından ateşin başında aç aç oturuyorlarmış. Karşından sırtında iki ceylanla gelen Kızılderiliyi görünce, sorgusuz sualsiz vuruvermişler zavallıyı. Silah sesleri kabilenin olduğu yere kadar ulaşmış. Kabiledeki savaşçılar olay mahaline vardıklarında, genç Kızılderili son nefesini vermek üzereymiş. Ruhunu, Ulu Manitu'nun çayırlarına çıkmadan önce olan biteni anlatmış. Savaşçıların iki katili bulması çok zaman almamış.

Kabilenin büyücüsü işkence direğine bağlanan beyazlarda bir gariplik olduğunu anlamış. Çantalarında yerlilerin "ateş suyu" dediği viskiyi bulmuşlar. Arkadaşlarının bir hiç yüzünden öldürüldüğünü anlayan büyücü, olayın olduğu adayı ve ateş suyunu lanetlemiş. Adaya, "İki Sarhoş Adam" anlamına gelen "Manhattan" adını vermiş. Kabile, lanetlenen adadan göç etmiş.

Yıllar sonra söz konusu yere Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kuleleri dikilmiş. Ancak ada hakkındaki bu efsaneyi bilen Kızılderililer, her fırsatta kulelerin bulunduğu yerin lanetli olduğunu söylerlermiş. En sonunda da bu lanet gerçekleşmiş zaten." (www.efsaneler.com)

İkiz Kulelerin Kızılderililerin lanetiyle yıkıldığının anlatıldığı bu efsane, Amerika ve Kızılderililer arasındaki savaşa ironik bir gönderme olarak değerlendirilebilir. Amerikalılarla Kızılderililer arasındaki düşmanlığı anımsatarak böyle bir efsane yaratılmış ve yaygınlaştırılmış olabilir. Böylece efsanenin inanılabilirliği de arttırılmış olur.

İkiz Kulelerin yıkılışının ardındaki sebep Amerika Birleşik Devletlerinin dünya kamuoyuna açıkladığı kadarıyla bilinmektedir. Buna göre Usame bin Ladin hem İkiz kulelere hem de Pentagon'a

eş zamanlı saldırılar yapılmasını planlamıştır. Televizyon görüntüleri sayesinde kulelerin uçaklar vasıtasıyla yıkıldığı da bilinmektedir. Ancak bu efsane de kuleler Kızılderililerin yıllar sonra gerçekleşen lanetinin sonucunda yıkılmış gibi gösterilmektedir.

Aslında İkiz Kulelerin yıkılışıyla ilgili anlatılan tek efsane bu değildir. Çeşitli internet sitelerinde İkiz Kulelerin şekil olarak bir rakamına benzemesi ve yan yana iki Kulenin 11 rakamını hatırlatması, İkiz Kulelerin de 11 Eylül'de yıkılması arasındaki yakınlıklar üzerine yorumlar yapılmıştır. Yine eylül ayının yılın dokuzuncu ayı olması, kulelerin 11 Eylül'de yıkılması 911 rakamıyla yani Amerika'daki acil hat numarasıyla benzerliği vurgulanarak olaya olağanüstülük katılmıştır. İkiz Kuleler yıkılırken kalkan yoğun toz bulutu arasında dev gördüğünü söyleyenler de bulunmaktadır.

16. yy tıp doktoru olan Nostradamus'un kehanetleri ile İkiz Kulelerin yıkılması arasındaki bağlantı üzerinde de durulmaktadır. "Tanrının şehrinde büyük bir gürültü kopacak, ikizler kaotik bir şekilde parçalanacak. Kale, burçlar direnirken büyük lider yenilecek. Üçüncü savaş büyük şehir yanarken başlayacak" (www.haberx.com) şiiriyle Nostradamus'un İkiz Kulelerin yıkılacağı yüzyıllar öncesinden haber verdiğini söyleyenler de bulunmaktadır.

Efsanenin içeriği üzerinde yorumlar yapacak olursak, Kızılderili'nin kendisine yetecek kadarından fazla avlanması yani bir yerine iki ceylan avlaması, iki Avrupalı tarafından öldürülmesi ve bu olayın neticesinde İki kulenin yıkılması olaylarında iki rakamının sık sık yineleniği dikkatimizi çeker. Bu efsaneden yola çıkarak İkiz kulelerin Kızılderili'yi öldüren iki Avrupalıyı simgelediği düşünülebilir.

Efsanede av, içki, Manitou gibi kelimeler geçmesi efsane yaratıcısının Kızılderililer hakkında ciddi sayılabilecek nitelikte bilgilere sahip olduğunu göstermektedir. Efsanede Manitou şeklinde ge-

çen Tanrı gerçekten bir Kızılderili tanrısıdır: "Algonkiin Kızılderilileri Manitou olarak bilinen, her yerde var olan bir büyük bir güce inanıyorlardı. Bu gücün bizim gördüğümüz şekliyle yarattığına, meydana gelen ve gelecek olan tüm olaylar ve felaketlerin, böyle olmasını emrettiğine inanıyorlardı." (Wissler, 1996; 155)

Efsanede Kızılderililerle ilgili olarak bahsedilen diğer bir konu avcılık özellikleridir. Kızılderililerin büyük bir kısmı, geçimlerini avcılık sayesinde sağlamaktadırlar. Ava çıkmadan önce avın bereketli olması için çeşitli ritüeller gerçekleştiklerini öğrendiğim Kızılderililerin fazla avlanınca Tanrılarını gücendirdikleri ya da onun öfkesini kazandıkları şeklinde bir bilgiye rastlamadım. Ancak Kızılderili'nin fazla avlanarak Tanrısını gücendirmesinden, kendisine yetecek olandan fazlasını avlayarak bir canlının hayatına son vermenin Kızılderililerde de hoş karşılanmadığı sonucunu çıkarabiliriz.

Efsanede Avrupalıların Kızılderiliyi öldürmesine yol açtığı düşünülen içki de lanetlenmiştir. Clark Wissler Kızılderililerin Tarihi adlı kitabında Kızılderililerin içkiyle Amerikalılar sayesinde tanıştıklarını ve içki içmekten çok hoşlandıklarını ancak içki içtikten sonra kendilerini kaybettikleri şöyle anlatılır: "*Kızılderilinin alkol düşkünlüğünün açıkça yansıtıldığı olayların bazıları Alexander Henry'nin günlüğünde bulunur. 1800-1807 yılları arasında küçük bir ticaret merkezinde kalırken, günlüğüne Kızılderililerin içki içmek için düzenlenen yetmiş yedi büyük toplantısını kaydeder; bunlarda toplam altmış beş Kızılderili yaralanmış ve toplantılar, ölümden, kalıcı hasarlara ya da hafif yaralara kadar değişen sonuçlara yol açmıştı. Henry, gürültülü kavgalardan, şehvet düşkünlerinin davranışlarından ve anneleri tarafından ihmal edilen ve hatta eğlenen insanların ayakları altında ezilen korkmuş çocuklardan söz eder.*" (Wissler 1996; 350) Kızılderililerin yaşamlarında pek de iyi bir yeri olmayan içki, bu efsane sayesinde lanetlenmiş ve kötü-

lûğü üzerine vurgu yapılmıştır. Bu yolla efsane yaratıcısı toplumda içki içenlerin sayısını azaltmayı amaçlamış olabilir.

Efsanede Manhattan kelimesinin İki Sarhoş Adam anlamına geldiği söylenerek bu bölgenin Kızılderili şefi tarafından lanetlendiği anlatılır. Efsanenin yer aldığı siteye bu efsane hakkında yapılan yorum bu konu hakkındadır. Yorumun sahibi Sinan Erel, Manhattan kelimesinin anlamının “island of hills” yani “tepeler adası” olduğunu söyler. Ancak Clark Wissler kitabının ilgili bölümünde “Manhattan kelimesinin “İlk büyük sarhoşun yeri” anlamına geldiği bile söylenir”(Wissler; 349) diyerek iki sarhoş adam savını güçlendirmektedir.

Teknolojik gelişmeler sonucunda adlarında, konularında, içeriklerinde değişmeler olan efsanelerin aktarılma şekillerinde de birtakım değişiklikler gerçekleşmiştir. Linda Degh'e göre önceleri efsanelerin yayılması için yüzyıllar geçmesi gerekirdi. Hem de bu yayılma sırasında efsane eşit derecede iki şansa sahipti. Kaybolmak ya da efsane olmak. Zaman elbisesini giyerek çağın ihtiyaçlarına göre şekillenen, değişen ve yeni bir hayata başlayan efsaneler varlıklarını sürdürdükleri gibi yeni versiyonlar ve yeni varyantlar da yaratırlardı. Geleneksel unsurları barındırmasının yanı sıra çağın sorularına da cevap verebilen kent efsaneleri Linda Degh'in deyimiyle zaman elbisesini giymiştir.

Basın, televizyon, radyo, internet, telekomünikasyon sisteminin gelişmesi ve bunların yaygınlaşarak hemen hemen her eve girmesi yeni efsanelerin, hikâyelerin yaratılmasına ve bu anlatıların versiyonlarının hızla oluşturulmasına neden olur. Önceki dönemlerde sadece söz yoluyla yayılan, versiyonlar, varyantlar oluşturan anlatılar bugün bunları elektronik ortam sayesinde gerçekleştirmektedir. Kent efsaneleriyle ilgili pek çok site de efsanelerin yayılımı elektronik ortam sayesinde gerçekleşmektedir. Efsaneler artık sözle değil, internet ortamında forward edilerek yayılmaktadır.

İkiz Kulelerle ilgili bu efsanenin günümüz yaşamında üstlendiği roller nedir? Efsaneye bu bakış açısıyla bakmadan önce işlevselciler ve işlevselcilik kuramının halkbilimi metinlerine getirdiği çözümlene modelleri üzerinde durmak gerekmektedir.

Malinowski'nin “*Bir yöntem olarak işlevcilik (functionalism), ilgi kaynağı ister Herodotus gibi bir Yunan tarihçi, ister Montesquieu gibi bir Fransız Ansiklopedisti ya da Herder gibi bir Alman Romantik yazarı olsun, yabancı denilen bundan dolayı da sözde vahşi ve barbar sayılan kültürlerle duyulan ilginin ilk canlı belirtileri kadar eskidir. Benim bu konuya yapmış olabileceğim en küçük katkı zaten var olan birtakım öğretiy, yöntem ve ilgiler bütününe üzerine işlevcilik yazdığım etiketi iğnelemekten ibarettir.*” (Malinowski 1990;133) diyerek başlattığı işlevselcilik, bir çok halkbilimi türünün işlevinin ortaya konulmasında yararlanan bir kuram olmuştur. Kuramın kurucusu olan Malinowski de mitlerin günlük yaşamdaki işlevleri üzerine yazılar yazmıştır. Ancak bu yöntemin halkbiliminde kullanılması aynı zamanda bir antropolog olan William Russell Bascom'un “Four Functions of Folklore” adlı yazısını 1954 yılında Journal of American Folklore'da yayınlamasıyla gerçekleşmiştir.

Malinowski İşlev Kuramıyla bağlama dikkat çekerek ilerleyen yıllarda bağlam merkezli kuramların doğmasına yol açmasının yanı sıra işlev kavramına yaptığı vurguyla da bir kuramın ortaya çıkmasını sağlamıştır. “İşlev her zaman bir ihtiyacın doyurulmasını ifade eder; bu en basit yeme edimiyle başlar ve kutsal eyleme kadar gider.”(Malinowski 1992; 28) diyerek kültürün tamamının ihtiyaçlara verilen cevaplar olarak algılanmasına yol açar.

William Bascom'un halkbiliminin işlevlerini hoşça vakit geçirme, değerlere, toplum kurallarına destek verme, kültürlü gelecek kuşaklara aktarma, toplumsal ve kişisel baskıdan kurtulmak için kur-

tulma mekanizması olarak özetleyebileceğimiz dört maddeye indirilmesi bu kuramın pek çok eleştiriye uğramasına neden olmuştur.

Malinowski'nin en çok eleştiriye uğradığı nokta küçük kültürler üzerinde yaptığı gözlem ve incelemelerden hareketle dünya kültürleri hakkında yorum yapmasından dolayıdır. Bascom ise bu kadar geniş olan bir alanın işlevlerini dört maddede toplamasından dolayı eleştirilmiştir.

Ancak bu eleştiriler kuramın yeni bir kimlik kazanmasını sağlar ve işlevselcilik Yeni İşlevselcilik adıyla düşünce hayatında varlığını sürdürür. Sosyolog Robert King Merton işlev kavramının belirsizliğini vurgulayarak bu kavramı zenginleştirir. Merton işlevi açık ve gizli (örtük) işlev olarak ikiye ayırır. Bu kavramların tanımını şu şekilde yapar ve örnek verir: "Açık işlev, toplumsal etkinliğe katılanlar tarafından bilinen ve niyetlenen işlevlerdir. Gizli işlev ise katılımcıların farkında olmadıkları etkinliklerinin sonuçlarıdır. Merton şu örneği verir: *New Mexico'daki Hopi Kızılderililerinin yağmur dansının yağmur getireceğine inanılır.(açık işlev) Aynı zamanda yağmur dansı, bu insanların birbirleriyle olan toplumsal bağlarını güçlendirir. (örtük işlev)*" (Kongar 1995; 107)

Edebiyat Kuramları ve Yaklaşımları adlı kitabında Berna Moran Edebiyatın İşlevi Tanımlanabilir mi? başlıklı bölümünde edebî ürünlerin işlevinin tanımlanabilmesinin pek de kolay olmadığından şöyle bahseder: "Sanatın işlevi nedir? sorusuna sanatın hangi amaçlarla meydana getirildiğine ve sanatın nelere yaradığına bakarak cevap veremiyoruz. Amaçlar da çeşitli, sanatın yaptığı işler de." (Moran 1974; 282)

Kültürel öğelerin işlevleri olduğu gibi halkbilimi ürünlerinin de karşıladıkları bazı ihtiyaçlar yani işlevleri vardır. Ancak bu ürünlerin sırf bu ihtiyaçlar neticesinde oluşturulduğunu düşünmek doğru bir yaklaşım sayılamayacağı gibi bu

ürünlerden yola çıkılarak bu anlatıların işlevlerini sınırlandırmaya çalışmanın da bilimsel olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Anlatı anlatmanın ve üretmenin insanlık tarihi boyunca bütün insanların ortak ihtiyaçları olduğunu bir gerçektir, bu ihtiyaç doğrultusunda oluşturulan anlatıların da elbette bir işlevi vardır. Bu anlatıyla ilgili Bascom'un tanımladığı halkbilimi işlevleri arasında bir işlev bulmamız söz konusu olursa, Kızılderililer ve Amerikalılar arasındaki savaşa ironik gönderme yapmasından dolayı eğlenme işlevini karşıladığını söyleyebiliriz. Efsanenin cevapları zorladığı, yaşamın en gizemli, en eleştirel, en az cevap verilebilir sorularına çözümler getirdiği düşünülürse İkiz Kulelerin yıkılma nedenleri ve kuleleri yıkanlar üzerine söylenen çelişkili ifadelerin böyle bir efsane yaratılmasına sebep olduğu da düşünülebilir.

KAYNAKLAR

1. WISSLER, Clark, Kızılderililerin Tarihi, Çev: Ece Soydam, İmge Kitabevi, İstanbul 1996.
2. MORAN, Berna, "Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi", Cem Yayınevi, İstanbul 1974.
3. KONGAR, Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul 1995.
4. EKER, Gülin Ögüt(vd.), Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar, Milli Folklor Yayınları, Ankara 2003.
5. Kent Efsaneleri, members.fortune-city.com/cigdemkara
6. GÜVENÇ, Bozkurt, İnsan Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002.
7. HAVİLAND, W.A., Kültürel Antropoloji. Kaknüs Yayınları:143, Sosyoloji Serisi:3. 2002.
8. SARTORİ, Giovanni, Görmenin İktidarı - Homo Videns: Gören İnsan, Çev: Bahar Ulukan, İmge Kitabevi, 2004.
9. ŞENEL, Alaeddin, İlkel Topluluktan Uygur Topluma, Bilim ve Sanat yayınevi, Ankara 1995.
10. YEŞİLYAPRAK, Binnur, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Pegem Yayınları, Eylül 2004.
11. İkiz Kuleleri Yıkan Lanet, www.efsaneler.com
12. E-Mail'ler, Nostradamus ve İlginç Bir Teklif Emin Şirin www.haberx.com
13. MALINOWSKI, Bronislaw, İnsan ve Kültür, Çev: M. Fatih Gümüş, Verso Yayıncılık, Ankara 1990.
14. MALINOWSKI, Bronislaw, Bilimsel Bir Kültür Teorisi, Çev: Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1992)